

*Штиленко О. Л.,**доцент кафедри філології та лінгводидактики
Харківського національного автомобільно-дорожнього університету*

УГРУПУВАННЯ ЛЕКСИКИ ЗА РІВНЕМ ІНТЕНСИВНОСТІ ОЗНАКИ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ НАВИЧОК

Анотація. Стаття присвячена одному з можливих методичних підходів презентації лексики в навчанні іноземних студентів. Пропонований спосіб угруповання і семантизації лексики базується на можливому об'єднанні лексичних одиниць в тріади за рівнем інтенсивності ознаки. На прикладі лексико-тематичної групи «Людина: морально-етичні якості» показана можливість розглядати якості людини у вигляді тріади: норма, гіперякість, гіпоякість. Практична робота з використання лексики тріад показала, що якість запам'ятовування лексичних одиниць істотно вища.

Ключові слова: гіперякість, гіпоякість, презентація лексики, норма, тріада.

На початковому етапі вивчення нової мови іноземним студентам необхідно засвоїти приблизно три тисячі слів [1, с. 130]. Іноземним студентам щодня доводиться запам'ятовувати багато лексичного матеріалу, зокрема: слова, представлені в поурочних словниках, комунікативних мінімумах; «лексичні тексти» (наприклад, «В магазині можна купити шарф, шапку, костюм, куртку, светр, черевики, сорочку, футболку»); клішовані фрази, етикетні вирази, стандартизовані питально-відповідні комплекси, загальнонаукову лексику тощо. Більше 50% словникового запасу призначені для активного використання, а інші лексичні одиниці засвоюються пасивно.

Проведене в кінці навчання тестування свідчить про те, що насправді обсяг як активного, так і пасивного словника іноземних студентів значно нижче програмних вимог. У свою чергу це знижує можливості студента брати активну участь в реальній комунікації, гальмує їх якнайшвидше включення в нове соціокультурне оточення. Все це змушує методистів постійно шукати нові шляхи підвищення ефективності роботи з лексикою.

Широке коло питань, пов'язаних з вивченням лексики, завжди залишається в центрі уваги методистів. При цьому головне завдання викладача практичного курсу української / російської мови полягає в тому, щоб направляти студента на раціональний, ефективний шлях оволодіння лексичними одиницями у всьому різноманітті їх функціонування в усній і письмовій мові.

Проблеми навчання лексиці давно відомі і багато разів описані в методичній літературі [1; 3; 4; 5; 7]. До основних проблем навчання лексиці дослідники відносять: підбір лексики, послідовність розташування матеріалу, його дозування й подачу, послідовність роботи, пояснення, заучування, активізацію і контроль засвоєння слів [1, с. 148].

Найважливішим елементом системи роботи навчання лексики є семантизація і засвоєння лексичних одиниць. У методиці виділяють кілька способів семантизації: 1) переклад; 2) зорова наочність; 3) визначення або тлумачення; 4) контекст; 5) пояснення нових слів за допомогою системних зв'язків; 7) спільнокореневе слово; 8) етимологічний аналіз [4, с. 54–60]. «Ці способи семантизації зазвичай ніколи не використовуються

в чистому вигляді, окремо від інших, що саме по собі вказує на обмеженість кожного з цих способів» [7, с. 143].

Нижче ми зупинимося ще на одному можливому способі угруповання і семантизації лексики, в основі якого лежить можливість об'єднання лексичних одиниць в тріади за «рівнем інтенсивності ознаки» [8]. Пропонований підхід буде зручно ілюструвати на прикладі лексико-тематичної групи «Людина: морально-етичні якості». Угруповання тематичних слів за принципом «Позитивні якості» – «негативні якості» (добрий – злий, ввічливий – безцеремонний, щедрий – скупий тощо) є недостатнім. Якщо розглядати лексику з точки зору навчання студентів-іноземців, то необхідно, на думку методистів, вирішувати такі завдання, як:

- відбір лексики – коли і які слова вчити;
- відомості про кожне слово – що потрібно знати, щоб правильно вживати (активний запас) або хоча б розуміти його;
- організація лексичних відомостей під час опису в словнику, посібнику або на занятті [2, с. 120].

Останній пункт, з нашої точки зору, особливо важливий, оскільки від організації лексики в методичних цілях в решті решт залежить успішність засвоєння лексичного матеріалу. Так, розглянутий приклад, який показує сприйняття навколишньої дійсності тільки в чорному або тільки в білому кольорі, значно спотворює всю картину світу. Більш продуктивним, на наш погляд, є об'єднання лексичних одиниць в належним чином організовані лексичні тріади. Ідея триєдності здавна присутня в різних релігійних системах, філософських теоріях, складних структурах, в самому сприйнятті навколишнього світу людиною. Використання терміну «тріада» (трійця, потрійність) підкреслює той факт, що деяка властивість об'єкта може бути представлена у вигляді триєдності (норма, гіпоякість, гіперякість) [1], компоненти якого відрізняються ступенем інтенсивності ознаки. До того ж всі компоненти триєдності тематично об'єднані спільним змістом.

У методичних цілях центральною ланкою такого об'єднання може бути слово, що відбиває будь-яку людську перевагу, позитивну якість, певну морально-етичну норму. Наприклад, якість «ощадливість» поза сумнівом несе в собі позитивну характеристику. Дана якість реєструється в суспільній свідомості як морально-етична норма поведінки: «бути заощадливим добре».

Поняття «норми» досить чітко усвідомлюється носіями мови, і цей факт зазвичай знаходить відображення в прислів'ях і приказках. Наприклад: «Ощадливість – найкраще багатство», «Копійка – рубль береже», «Запасливий багатший багатого», «Запас пити-їсти не просить», «Краще скупувати, ніж мотувати» тощо. Відхилення ж від норми також відзначається в суспільній свідомості як порушення загальноприйнятих правил поведінки і оцінюється негативно. Так, якщо людина не заощадлива, то в рисах її характеру починає домінувати нова якість «марнотратство», яке сприймається носіями негативно, що і зафіксовано у відповідних прислів'ях,

приказках або фразеологізмах: «У худу бочку води не нанесеш», «Залишився в чому мати народила», «Сьогодні густо, завтра порожньо», «Живуть одним днем», «Кидати гроші на вітер», «Смітити грошима». Якщо людина дуже ошадлива, то у неї превалює така якість, як «скнарість», негативне відношення до якої також зафіксоване народною мудрістю: «Продає з баришем, а ходить голяком», «У нього серед зими і снігу не випросиш», «Ні собі, ні людям», «Як собака на сні», «Тремтить над кожною копійкою», «Сам не їсть й іншим не дає», «Гроша в могилу не візьмеш».

Таким чином, кількісні зміни (міра інтенсивності ознаки) можуть йти як у бік збільшення, так і у бік зменшення, але результат залишається один: негативна оцінка. Цілком зрозуміло, що негативна оцінка має умовний характер: можна передбачити, що є співтовариства, в яких бути скупуватим (гобсеки, плюшкини) або бути марнотратним (нувориші, «ново росіяни»), – норма поведінки.

Наведемо ще декілька прикладів лексичних тріад.

гіпоаякість:	норма:	гіпераякість:
безцеремонність	ввічливість	манірність
безвілля	воля	деспотизм
прямолинійність	гнучкість	безхребетність
грубість	делікатність	педантичність
незграбність	спритність	вивертність
скупість	щедрість	тринькання
нетактовність	скромність	сором'язливість

В цілому таких тріад з обговорюваної тематики налічується понад сто п'ятдесят. У даному підході відбитий принцип «направленого пред'явлення лексичних одиниць в учбовому процесі», який полягає в тому, що «студенти повинні робити дії з лексичними одиницями, що найкраще закріплюють засвоєння нової лексики. Це досягається методично доцільним показом лексичної одиниці, а також демонстрацією багаточисельних прикладів її взаємодії з іншими лексичними одиницями зі словосполученнями і пропозиціями» [9, с. 63].

Можна розширити подібний спосіб представлення лексики шляхом залучення інших аспектів системних зв'язків. Наприклад, така якість, як «нетактовність» може бути представлена синонімічним рядом: нетактовний, непристойний, вульгарний, безсоромний, непотрібний, хвалюватий, цинічний; якість «скромність» – скромний, пристойний, стриманий, невибагливий, невитіюватий; якість «сором'язливість» – сором'язливий, соромливий, конфузний. Чим більше методичних зусиль ми витрачаємо на те, щоб правильно організувати роботу з лексикою, додати їй осмислену структуру, тим легше йде процес засвоєння лексики, потім швидше відбувається процес її пошуку в довготривалій пам'яті.

Практична робота з використанням лексичних тріад показала, що якість запам'ятовування істотно збільшується: лексичні одиниці краще запам'ятовуються, довше зберігаються і точніше відтворюються. Це можна пояснити тим, що осмислене запам'ятовування «відбувається під час розкриття різних логічних, істотних (зокрема, причинно-наслідкових) зв'язків в матеріалі, який ми запам'ятовуємо, при виділенні в ньому головного і другорядного, що передбачає уявну переробку матеріалу, що запам'ятовується, і робить смислове запам'ятовування набагато більш продуктивним, ніж механічне» [6, с. 110].

Сам спосіб семантизації за такого підходу відбувається таким чином: норма, тобто позитивна якість, пояснюється за допомогою традиційних прийомів семантизації, потім студен-

тові пропонується самостійно визначити гіпер- і гіпоаякість за допомогою рідної мови і лише після цього пропонується український / російський варіант значення. Відзначено, що багато студентів, які мають слабку механічну пам'ять, за вказаного підходу легко запам'ятовували значний пласт лексики.

Зрозуміло, що представлення лексики у вигляді тріад є стимулом для подальшого запам'ятовування і відтворення лексичних одиниць, які вивчаються. «За даними психології мови, відмінність лексичних навиків від фонетичних і граматичних полягає перш за все в тому, що лексичні навички характеризуються більшою усвідомленістю» [9, с. 62].

Даний підхід передбачає й інші види робіт. Методистами була помічена така закономірність: чим більше різних асоціацій викликає те або інше слово при першому його використанні, чим довше йде процес осмислення, вбудовування у власну систему асоціацій, тим міцніше запам'ятовується і краще відтворюється лексична одиниця, що вивчається. Наприклад, під час роботи з майбутніми філологами тріади можна «прив'язати» не лише до відповідних прислів'їв і приказок. Багато літературних героїв є носіями різноманітних людських якостей, тому прив'язка до літературних творів створює необхідний яскравий, емоційний фон, внаслідок чого запам'ятовування відбувається краще, ніж під час емоційно нейтральних ситуацій. До того ж не можна забувати і про національні відмінності в сприйнятті тих або інших якостей. Зазначимо, що за такого підходу мова, що вивчається, не «учбовий предмет», а «освітня дисципліна», що має величезний потенціал, здатний внести вагомий вклад у розвиток індивідуальності людини» [5, с. 23].

Пропонований напрям методичних досліджень, як і раніше, потребує подальшої розробки і конкретизації. Проте вже перший досвід використання описаного підходу на практиці викладання української / російської мови як іноземної свідчить про можливість по-новому проводити семантизацію і активізацію певного класу лексичних одиниць. Під час проведення попередньої організації лексичних одиниць за рівнем інтенсивності проявленої ознаки в логічній пам'яті студента залишається схема-тріада, яка полегшує подальший пошук потрібного слова і забезпечує його репрезентацію з довготривалої пам'яті.

Література:

1. Акишина А.А., Каган О.Е. Учимся учить: Для преподавателя русского языка как иностранного. 2-е изд., испр. и доп. М.: Рус. яз. Курсы, 2002. 256 с.
2. Борисова Е.Г. Лингвистические основы РКИ (педагогическая грамматика русского языка): Учебное пособие / Е.Г. Борисова, А.Н. Латышева. М.: Флинта: Наука, 2003. 208 с.
3. Капитонова Т.И., Московкин Л.В. Методика обучения русскому языку как иностранному на этапе предвузовской подготовки / Т.И. Капитонова, Л.В. Московкин. СПб.: Златоуст, 2006. 272 с.
4. Колесникова А.Ф. Проблемы обучения русской лексике / А.Ф. Колесникова. М., «Русский язык», 1977. 80 с.
5. Пассов Е.И., Кибирева Л.В., Колларова Э. Концепция коммуникативного иноязычного образования (теория и ее реализация): Методическое пособие для русистов. СПб.: «Златоуст», 2007. 200 с.
6. Психологический словарь / Под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др. М.: Педагогика, 1983. 448 с.
7. Слесарева И.П. Проблемы описания и преподавания русской лексики М.: Русский язык, 1980. 182 с.
8. Стаценко Г.Г., Белявский Ю.Л. Новая нумерология / Г.Г. Стаценко, Ю.Л. Белявский. М.: ИИГАС, 2004. 248 с.
9. Федотова Н.Л. Методика преподавания русского языка как иностранного: Практический курс. СПб.: Златоуст, 2013. 192 с.

Штыленко Е. Л. Группировка лексики по степени интенсивности признака как основа формирования лексических навыков

Аннотация. Статья посвящена одному из возможных методических подходов презентации лексики для обучения студентов-иностранцев. Предлагаемый способ группировки и семантизации лексики базируется на возможности объединения лексических единиц в триады по «уровню интенсивности признака». На примере лексико-тематической группы «Человек: морально-этические качества» показана возможность рассматривать качества человека в виде триады: норма, гиперкачество, гипокачество. Практическая работа с использованием лексических триад показала, что качество запоминания лексических единиц существенно увеличивается.

Ключевые слова: презентация лексики, триада, норма, гиперкачество, гипокачество.

Shtylenko O. Grouping of vocabulary according to the level of intensity of a trait as the basis for the formation of lexical skills

Summary. The paper is devoted to one of the possible methodological approaches to presentation of vocabulary for teaching foreign students. The proposed method of grouping and semantization of vocabulary is based on the possibility of combining lexical units into triads according to the “level of intensity of the trait”. The example of the lexical-thematic group “A person: moral and ethical qualities” shows the possibility of considering the qualities of a person in the form of a triad: norm, hyperquality, hypoquality. Practical work using lexical triads has shown that the quality of memorizing of lexical units increases significantly.

Key words: presentation of vocabulary, triad, norm, hyperquality, hypoquality.